

Költészet és gyermek

Az előttem heverő hófehér papírlap teljességgel felidézi, feleleveníti gyermekkorom nagy téli hónapjainak varázslatát. Az első emlék, élő, soha nem fakuló: az ónszürke égből omló fényes fehérség és a mindent elárasztó puha csend. Erről ma már úgy beszélünk, legalábbis úgy hallgatják visszaemlékezésünket a fiatalok, mint mikor az öregek első világháborús élményeiket teregetik elő – olyan hihetetlen, olyan mese-szerű minden, amit erről hallanak. Igen, talán már mi magunk is úgy nézünk vissza a régvolt téli világra és téli eseményekre, mint egyfajta mesére. Pedig valóság volt mindez, de már akkor a mese arany ragyogása, a költészet hangulata tapadt hozzá – hát még most, amikor hét évtized távolából ébresztgetem a múlt alvó – nem halott! – emlékeit.

Napokon át, éjjeleken át, szakadatlanul szakad a hó. Egy reggel arra ébredünk, hogy a havazás eltörölaszolta a házakat, a mienk se kivétel: ki kell ásni a kijáratot, járhatóvá lapátolni az utakat. Az iskolába édesanyánk egész napra ad ennivalót, kenyeret, jó hasaalja szalonnát és kivételesen bicskát is, hogy legyen mivel falatoznunk. A délelőtti és délutáni tanítás szünetében ettünk s közben rajcsúroztunk a padok tetején, míg a kántortanító kövér, bajszos felesége be nem rontott a terembe és szét nem vágott köztünk. Tanítónk ugyancsak szigorú férfiú volt, de azt már tudtuk tapasztalatból, hogy az ebéd és ebéd utáni szunyókálás örömét semmiféle nevelési cél érdekében félbe nem szakítaná. Néha úgy tetszett, mintha a kántor úr megbecsülne bennünket mint munkatársait: kavargó hóviharakban is vele mentünk temetésre. És torkunk szakadtából énekeltünk, öklömnny kölykök:

„Szomorú a halál a gyarló embernek . . .”

Egyszer szintén temetésre kellett volna mennem. Olyan szörnyű hóvihár tombolt, hogy édesanyám ezt mondta: „A rossz kutyát sem szabad most kiverni!” Igen, de ez vasárnap délután volt és minden hétfő reggel a tanítás azzal kezdődött, hogy jó kántorunk, az első világháború kiszolgált katonája, raportot tartott: félkörbe állította azokat, akiknek valami igazolnivalójuk akadt. Én is ott szorongtam, tanítónk kihallgatott mindenkit, jobb kezében a nádpálca, melynek végébe ólom puszkagolyót foglalt bele valamiféle ügyes kéz – talán épp az övé. Mikor hozzám ért és eldadogtam a mentségül számba rágott mondatot, hogy „édesanyámnak kellett otthon segítenem”, a tanító úr mozdulatlan arccal előrenyújtotta nádpalcás jobb kezét s tárgyilagos hangon csak ennyit mondott: „Kötelesség; kötelesség.”

No, és a karácsony. Ha van költészet, áldott és tiszta, ez az volt, ez a karácsonyi készülődés, melynek csúcspontja: a betlehemes játék és kántálás, amivel házról házra jártunk. Fagyott hóban kopogott vagy frissen esett hóban sercegett patkós csizmánk, úgy vittük a betlehemi istálló magunk csinálta, kemény papírból kivagdalt, kivilágított képmását, mint ahogy őseinknél volt szokásban a regösjárás – az őskorban teljesen pogány elemekből megszerkesztett, a keresztény korban pedig új, vallásos színekkel átszótt énekes-komédiás játék. Micsoda szívszorító öröm és izgalom volt ez, hiszen színdarabot adtunk elő, nem rögtönzött, hanem apáról fiúra hagyományozott örökséget. Mi magunk voltunk a szereplők, de már senki se tudta, ki szerezte ezeket a szent – mert változtathatatlan – szövegeket és dallamokat, ki írta elő az álarcok,

álöltözetek és tárgyak használatát – így szállt ez nemzedékről nemzedékre. Oláh Berti bátyám rézlemezekkel felszerelt, csörgő sámánbotjával verte a taktust és adta meg a jelt az új s új fordulatokra . . .

Akkor még csak nem is sejthettem, ma már tudom, hogy egy ősrégi – legalább ötezer éves! – költői jelkép sugallatára jártunk házról házra, ahogy őseink, a regösök, ezer évvel ezelőtt jártak nagyjából-öregiből azonos tartalmú és hangulatú színjátékokkal sátorról sátorra. A Napisten égi vándorlása közben az útjába álló állatövi Bika csillagképet megölte. A sumér nép már legalább tizenkétezer évvel ezelőtt a csillagászati kutatás elképesztően magas fokán a Napisten égi útjának olyan csodálatos költészetét alkotta meg, melyet a sumérok későbbi örökösei, a sémi babilóniaiak, asszírok és egyiptomiak is átvettek és továbbadtak, nemcsak a környező, hanem a távol élő népeknek is. A Bika-ölő Napisten: a tavaszi napéjegyenlőség jelképe, a Szarvas-ölő (Bak-ölő) Napisten pedig a téli napfordulóé. A kettőt a későbbiek folyamán egybevették, együtt ünnepelték, méghozzá a téli napfordulón: december 24-én! Ennek a nagy fontosságú természeti változásnak alkalmával járták regőseink a sátrakat, sátortelepeket és ebből fejlődött ki később, a kereszténység hatására, meg aztán a pogány szokások mentésére, a betlehemjárás. A csillagászati ismeretektől elszakadt nép ezt az ősrégi hagyományt a téli napforduló örömeire tartotta ébren és a keresztény vallási színezettel vidám, minden ízében nyers – itt-ott bizony meglehetősen durva – ünnepi játékká alakították át . . .

De térjünk vissza a réges-régi, de mégsem több évezredes szalkai színjátékokra. Nem állom meg, hogy le ne írjam ennek a játéknak legalább egyik alakját, azt, amelyik legrobosztusabb hordozója volt ennek a sokat emlegetett népi humornak. Pontosán emlékszem, még ma is el tudnám dúdolni Jakab apostol „belépő”-jét, és hát, per sze, további replikáit is:

*„Jó dolga vót Jakabnak, Jakabnak,
míg még ifjú vót:
tőgyfa, nyárfa, bikfabokrot
könnyen átugrott –
De mán vénségére
jutott nagy ínségre
az öreg Jakab . . . ”*

A bemutatkozó után a párbeszédnek már prózában peregetek, szellemes szójátékokkal, friss fordulatokkal megtűzdelve. A birkabőrökbe bagyulált betlehemeseket mindenütt örömmel várták, egyetlen esetre sem emlékszem, hogy valahonnét kiutasítottak, vagy hogy zárt ajtókra találtunk volna. Különösen a gyerekek arca égett az izgalmától a betlehemesek megérkeztekor. Ez volt talán a legnagyobb áldása ennek a nagyon szép szokásnak: az istállóban a szülőktől, a három napkeleti csillagásztól, a pásztoroktól és állatoktól körülímadott Gyermek képmása, amit vittünk magunkkal, a gyermekekhez. Őnekik mese volt ez és színjáték és a felnőtteknek is, de a felnőtteknek még ezenkívül elgondolkoztató figyelmeztetés: szeretni, sőt imádni kell a gyilkosok elől elmenekített és betlehemi istállóban békés szállásra talált Kisdedet. Nekem a karácsony: csillag, mely Betlehem („a kenyér háza”) fölött felragyogott és ragyog ma is, és ez a csillag a költészet és a kisgyerekek ünnepét jelenti – békesség ragyog belőle és biztatás is: a gyermek a jövőendő. A gyermeket meg kell menteni a hatalom hóhéraitól és imádással kell körülvenni. Költészet és gyermek egy anyaméhből született – költő, akiben már nem él – vagy sosem élt a gyermek: csak lélektelen pengő érc.